

Wat Verlichtingsfilosofen over Geert Wilders zouden hebben gedacht

Volgens de invloedrijke Franse denker Michel Foucault zijn wij voor een gedeelte bepaald door de historische periode die als de Verlichting wordt aangeduidt, een periode waarin belangrijke denkers zich, kort gezegd, af begonnen te zetten tegen onder andere de kerkelijke autoriteit, erfelijke monarchieën en vormen van magisch denken, en daarvoor in de plaats het gebruik van rationaliteit adviseerden. Een bestudering van de Verlichting is aldus van groot belang voor een goed begrip van hedendaagse discussies, zoals die over de uitspraken die Geert Wilders over de islam heeft gedaan, een discussie die weer oplaaide naar aanleiding van het beklimmen van het beklagdenbankje door de PVV-voorman begin vorige week. Er worden vragen als *Wat mag je zeggen?* en *Wat is de gewenste toon van het gezegde?* gesteld, terwijl er niet goed is nagedacht over wat Wilders heeft gezegd, over de *inhoud* van zijn uitspraken dus. Om aan bovenstaande wens van Foucault tegemoet te komen, en zo niet alleen het hedendaagse debat in zijn historische context te plaatsen, maar ook de uitspraken van Wilders tegen een filosofisch licht te houden, zullen we bekijken wat twee van de belangrijkste Verlichtingsfilosofen, Locke en Kant, over de uitspraken van Wilders zouden hebben gedacht.

Wilders heeft kritische, volgens sommigen zelfs beledigende en tot haat aanzettende dingen over de islam gezegd. Volgens Wilders vormt het islamitisch gedachtegoed een bedreiging voor Europa, onder andere om die reden wilde hij de Koran, die hij het *Mein Kampf* van de islam noemde, verbieden. De huidige rechtszaak draait om de toelaatbaarheid van dergelijke uitlatingen. Zetten die aan tot haat of niet? Maar een andere vraag lijkt hier ook van groot belang te zijn. Namelijk de vraag naar de *inhoud* van Wilders uitspraken. In hoeverre zijn diens kritiek en voorstellen steekhoudend te noemen?

Wilders heeft grote problemen met de aanwezigheid van het islamitisch gedachtegoed in Nederland. Naar aanleiding van die aanwezigheid deed Wilders enkele uitspraken over de islam, en enkele voorstellen om de islam in toom te kunnen houden. Naast bijvoorbeeld zijn voorstel om immigratie uit islamitische landen stop te zetten, pleit hij ook voor een verbod op de Koran, wat sommigen tegen de vrijheid van meningsuiting in vonden gaan, anderen als blasfemie zagen, en weer anderen als beledigend voor moslims. Een vergelijking met de tijd van de Verlichting is wat dat betreft natuurlijk moeilijk te maken, omdat er toen nog niet zo heel veel moslims in Europa aanwezig waren om te kunnen beledigen. Maar er waren wel verschillende stromingen van het christendom die elkaar bestreden. Over die strijd heeft de 17^e eeuwse Engelse filosoof John Locke (1632-1704) een bekend werk, genaamd *Een brief over de tolerantie* geschreven. Daarin betoogt hij dat de overheid zich niet mag en zelfs niet kan bemoeien met het zielenheil van de burger.

De overheid *mag* dat niet omdat dat niet de *taak* van de overheid is, God heeft namelijk niemand benoemd om die taak uit te voeren. En daarnaast zal geen enkele burger de zorg om zijn zielenheil blind over willen laten aan iemand anders. Echte religie heeft volgens Locke namelijk alles te maken met innerlijke overtuigingen, waarvoor je alleen zelf verantwoordelijk kunt zijn.

Ten tweede *kan* de overheid zich niet bemoeien met het zielenheil van de burger. De reden die Locke daarvoor geeft gaat in op het verschil tussen gedragingen en innerlijke overtuigingen. Omdat de overheid alleen macht over externe omstandigheden heeft kan ze mensen niet tot het een of ander bekeren, want zo'n bekering hangt af van hun *innerlijke overtuigingen*, en die zijn volgens Locke niet te sturen met behulp van straffen of verboden. Het is natuurlijk heel iets anders als de overheid gebruik van argumenten maakt, want het is één ding om iemand te proberen te overtuigen, maar iets geheel anders om iemand met straffen te bedreigen. Door bewijs te leveren kan je iemands overtuigingen namelijk wel veranderen, maar niet door hem op de een of andere manier te straffen. Denk bijvoorbeeld aan het proces dat de katholieke Kerk tegen Galileo Galilei voerde. Galileo zei dat niet de Aarde maar de zon het centrum van het heelal is, wat volgens de Kerk inging tegen de waarheid die in de Bijbelse teksten te vinden was. Tijdens zijn proces verklaarde Galileo onder grote druk dat hij zijn eerdere uitspraken herriep. Als hij dat niet had gedaan zou hij op een zeer onaangename manier van zijn leven zijn beroofd, hij kon dus eigenlijk niet anders dan te zeggen wat de Kerk wilde dat hij zei. Echter, hij schijnt tijdens zijn proces zachtjes gemompeld te hebben dat de Aarde tóch beweegt. Externe druk kon veel, maar niet Galileo's overtuigingen veranderen.

Als we Locke's gedachtegangen volgen, zou hij over Wilders suggestie om de Koran te verbieden waarschijnlijk hebben gezegd dat zo'n verbod veel voor elkaar zou kunnen krijgen, maar niet dat moslims ineens geen moslims meer zijn, en Allah niet meer als de enige en echte god zullen

zien. Hun innerlijke overtuiging dat Allah de enige ware god is valt namelijk niet te veranderen door iets te verbieden. Een verbod op de Koran zal dus niet het door Wilders gewenste effect hebben.

Ten tweede zou Locke zich afvragen waar Wilders de autoriteit vandaan denkt te halen om mensen hun overtuigingen te mogen beïnvloeden. Heeft God hem soms de taak gegeven om Europa vrij van de islam te houden? Als politicus heeft Wilders volgens Locke enkel en alleen de taak om te zorgen dat mensen hun leven zeker zijn, dat zij vrij zijn om te doen en laten wat ze willen en dat de publieke middelen op de een of andere manier worden verdeeld, maar zeker niet de taak om te zorgen dat zij sommige dingen wél, en sommige dingen níet denken.

Wilders plan om de Koran te verbieden is natuurlijk niet ongemotiveerd. De Koran moet verboden worden omdat het mensen tot slechte dingen aanzet. Wilders legt nadrukkelijk een link tussen de teksten die in de Koran staan en de gedragingen van moslims. Moslims doen volgens Wilders wat ze volgens de Koran moeten doen. Volgens Wilders nemen moslims dus in de eerste plaats aan dat wat er in de Koran staat onvoorwaardelijk waar is, en in de tweede plaats dat wat er daar geschreven staat juist en goed is, een nastrevenswaardig ideaal. De 18^e eeuwse Duitse Verlichtingsfilosoof Immanuel Kant (1724-1804) zou daarvoor het begrip 'onmondigheid' gebruiken. Mensen die onmondig zijn, zijn volgens Kant niet in staat om zelfstandig na te denken, daar hebben onmondigen dus iets of iemand anders voor nodig. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om mensen die simpelweg stemmen wat hun ouders ook stemden, of om personen die klakkeloos aannemen wat hun dokter zegt, zonder daarover na te denken of ergens anders om een *second opinion* te vragen. Het begrip onmondigheid is afkomstig uit een artikel genaamd *Wat is Verlichting?* dat Kant in 1784 publiceerde. Het tegenovergestelde van onmondigheid is volgens Kant *Verlichting*, oftewel de moed hebben om zelf na te durven denken. Dat mensen dat kunnen, daartoe in staat zijn, hoeft volgens Kant niet betoogd te worden. Iedereen wordt namelijk geboren met redelijke vermogens. Maar om daar ook daadwerkelijk gebruik van maken is weer iets heel anders. Kant maakt namelijk ook duidelijk dat Verlichting geen bepaalde periode in de geschiedenis is, maar een voortdurend *proces*. Hij schreef dat hij niet in een *verlichte* tijd leefde, maar in een tijd van *verlichting*. Maar onder welke voorwaarden kan dat proces plaatsvinden?

Volgens Kant is het Verlichtingsproces niet alleen mogelijk, maar zelfs onafwendbaar, als men de burgers maar in vrijheid laat. Met vrijheid bedoelt Kant hier de vrijheid van de mens om publiekelijk gebruik van zijn denkvermogen te maken. Als de mensen maar lang genoeg in een dergelijke vrijheid verkeren zullen er als vanzelf enkele zelfdenkenden opstaan, die dus hun onmondigheid overwonnen hebben, en vervolgens een voorbeeld voor de rest van de bevolking

zijn. De rest van de bevolking zal daarna ook zien dat iedere mens waardig is en zelf na moet denken.

Kant gaat vervolgens in op het zelfstandig denken in religieuze aangelegenheden. De mogelijkheid om dat te doen is volgens hem afhankelijk van een heerser die het als zijn plicht ziet om mensen in religieuze aangelegenheden niet alleen niets voor te schrijven, maar hen daarin ook volledig vrij te laten. Zo'n heerser moet dus *tolerant* zijn. Hij kan en mag mensen wat betreft religie niets voorschrijven of verbieden, en alleen als hij hen die vrijheid geeft kunnen zij leren om zelf na te denken. Zelf nadenken kan men niet als daarvoor de mogelijkheid niet bestaat. Vrijheid van beïnvloeding van bovenaf is volgens Kant dus dé voorwaarde voor het ontstaan van zelfstandig denken.

Als we Kants' ideeën over Verlichting vervolgens op de actualiteit toepassen, wordt duidelijk wat Kant van de ideeën van Wilders zou hebben gevonden. Wilders past op geen enkele manier in het door Kant geschetste beeld van een tolerante heerser. Waar Wilders zegt dat de Koran een slechte invloed op moslims heeft en daarom moet worden verboden, zou Kant stellen dat een dergelijk verbod juist in zou gaan tegen een aantal waarden die wij in onze huidige democratie van groot belang vinden. En daarmee zou Kant niet alleen de waarde van de vrijheid van meningsuiting bedoelen, maar ook de waarde die wij aan kritisch burgerschap hechten. Sinds de tweede wereldoorlog zijn uitspraken in de trant van 'bevel is bevel', om het maar lichtjes uit te drukken, in diskrediet geraakt. De uitspraak 'bevel is bevel' staat symbool voor een onkritische gehoorzaamheid die tot weerzinwekkende gevolgen kan leiden. Sindsdien is het in het naoorlogse denken zo dat er van mensen wordt verwacht dat zij niet zomaar doen wat anderen hen opdragen. Zoals je moeder toen je klein was retorisch aan je vroeg: 'Als anderen in de poep gaan staan doe jij dat toch ook niet meteen?' Er wordt tegenwoordig dus van ons verwacht dat wij denken voordat we doen. En dat wij kritisch denken over wat wij denken.

Als de Koran nu inderdaad wettelijk verboden zou worden, zou dat er volgens Kant voor zorgen dat moslims op die manier juist gedwongen worden in hun onmondigheid te blijven hangen. Er zullen door het verbod geen nieuwe verlichte denkers op kunnen staan. Denkers die zich afzetten tegen een fundamentalistische Koran-interpretatie, zoals bijvoorbeeld Ayaan Hirsi Ali en Ibn Warraq, zouden ten tijde van een verbod niets gehad hebben om kritisch over te zijn. Als er geen tekst is die men lezen kan, kan men dus ook nooit leren om die tekst *kritisch* te lezen. Als de Koran verboden wordt zullen moslims zich nooit kunnen ontworstelen uit de positie die zij volgens Wilders op dit moment innemen, die van onmondige burgers die zonder na te denken aannemen dat wat zij lezen waar en goed is. Een verlichting binnen de islam kan logischerwijs niet plaatsvinden als er geen islam aanwezig is.

Wilders idee om de Koran te verbieden botst dus op een aantal manieren met de ideeën van twee van de belangrijkste Verlichtingsfilosofen. Ten eerste zou een verbod op de Koran er aldus Locke niet voor zorgen dat het islamitisch gedachtegoed verdwijnt, aangezien wettelijke verboden of verplichtingen niets kunnen veranderen aan de innerlijke overtuigingen van mensen. Daarnaast zou Locke aan Wilders vragen waar hij de autoriteit om mensen te vertellen wat wel en niet goed is om te vinden vandaan denkt te hebben. Niet alleen is het dus niet de taak van Wilders om mensen te bekeren, maar het zou hem in geen geval kunnen lukken.

De onmogelijkheid om mensen hun innerlijke overtuigingen te doen wijzigen brengt ons bijna direct bij Kant. Wilders komt met hem in de clinch te liggen omdat Kant zou zeggen dat Wilders' idee om de Koran te verbieden er niet alleen voor zal zorgen dat de islam niet kan verdwijnen, maar ook nog eens dat moslims dan niet meer in staat zullen zijn om een kritische houding jegens hun religie te kunnen ontwikkelen. Moslims zouden, als Wilders zijn zin zou krijgen, voor altijd de fundamentalisten moeten blijven die Wilders hen acht te zijn.

In de tijd die de Nederlandse bevolking en regering te doden heeft terwijl ze afwacht wat voor oordeel de rechtbank zal vellen over het eventuele haatdragende of beledigende karakter van de uitspraken van Geert Wilders, zou het geen kwaad kunnen als zij eens wat Verlichtingsfilosofen over hun schouders mee laten kijken als ze weer eens een artikel van of debat met Geert Wilders te zien krijgen. Van die mensen kan nog steeds heel veel worden geleerd.

© 2010 Mattijs Glas

www.mattijsglas.com

info@mattijsglas.com